

Rokodelstvo na Slovenskem v času četrte industrijske revolucije

Mateja Habinc¹

Zakaj oziroma čemu publikacija o sodobnem rokodelstvu na Slovenskem? Še en refleks, kot je pred leti zapisala že Slavec Gradišnik, t. i. rešiteljske etnologije in kulturne antropologije, ki se, kot je znano iz zgodovine stroke, ukvarja s fenomenom, ki v sočasnem svetu komajda še obstajajo, životarijo, izginjajo in jih je zato treba »oteti pozabi« (2010: 30)? Jih skratka rešiti, preden se znanje o njih dokončno izgubi in izgine. Že Fabian (1983) je preteklost razumel kot Drugega, kot tisti čas, ki je z vidika vsakokratne sodobnosti eksotika in s katerim se – kot s številnimi drugimi (prostorski, socialnimi idr.) drugačnostmi in marginalnostmi – med drugimi ukvarjata tudi etnologija in kulturna antropologija. Zakaj torej še vedno tu in zdaj, v naši družbi in naši sočasnosti, tovrstnim obrobnostim, kot je denimo rokodelstvo, posvečamo pozornost?

Morda si je izhodiščno vprašanje treba zastaviti nekoliko drugače. So rokodelske dejavnosti v sodobnosti res obrobne in izključno nekaj, kar povezujemo s preteklostjo, arhaičnostjo in preživetostjo? Kaj vse danes še naredimo »na roke«? Katera tovrstna znanja, veščine in spretnosti še obvladamo, je to del prostočasne in ljubiteljske dejavnosti, v kolikšni meri je od njih mogoče tudi preživeti? Živimo namreč v času vseprisotnega znamenja, izpostavljanja raznolikosti in specifičnosti (prim. Wilk 1995) in Bogataj je skupaj s podjetjem Hosting svetovanje denimo že pred leti za Slovensko turistično organizacijo spisal *Strategijo spominkov in organizacijski poslovni model produkcije in distribucije spominkov pod tržno znamko slovenskega turizma* (Bogataj in Hosting svetovanje 2008), po kateri so se zgledovale in vrstile različne bolj lokalne strategije. Vse pa izpostavljajo, kaj na posameznem območju zaradi različnih, predvsem zgodovinskih, razlogov ohranjati, nadgrajevati, izpostavljati ter denimo vključevati v turizem oziroma gospodarstvo nasploh. Čeprav gre za izhodišča, odprta za dopolnjevanja, tovrstne strategije ponujajo osnovne strokovne predstave, kakšno rokodelsko ustvarjalnost naj bi spodbujali na posameznih območjih ter čemu naj bi dajali prednost. Primerljivo z najrazličnejšimi sistemi znamenja (oziroma certificiranja) denimo živil in pijač zato ni mogoče reči, da »ničesar (razen stihije) ni« – prej nasprotno, področje je še kako, morda tudi vse bolj vitalno in v nenehni povratni zanki: sočasno

1 Mateja Habinc, doktorica etnoloških znanosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, mateja.habinc@ff.uni-lj.si.

s tem, ko se življenje po eni strani avtomatizira, industrializira, digitalizira in »pame-
tizira«, tudi ročna znanja in veščine, umeščene v trende in predvsem potrebe t. i. traj-
nostnega načina življenja, ponovno in vse bolj pridobivajo na vrednosti in pomenu.

Vse to so teme, ki jih v pričujočem zborniku obravnavajo tudi avtorji posameznih prispevkov in pri tem ugotavljajo, da je aktualna rokodelska situacija na Slovenskem zelo široka, razpršena in predvsem sistemsko neurejena. Že na posvetu *Sodobnost tradicionalnih rokodelskih in obrtniških znanj in dejavnosti*, organiziranem 31. maja 2021 na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ki je bil pobuda za izdajo pričujočega zbornika, so mnogi izpostavili, da ne gre le za izrazito individualizirane in razpršene dejavnosti, ampak da so tudi precej prepuščene interesom, iznajdljivosti in pobudam vsakega posameznega rokodelca. Različne institucije (Obrtno-podjetniška zbornica Slovenije, posamezne lokalne akcijske skupine, centri domače in umetnostne obrti, muzeji, društva oziroma zveze, denimo upokojencev) sicer imajo – kolikor imajo – bolj ali manj vsaka svoje evidence najrazličnejših rokodelcev. A ker gre za žive dejavnosti, odvisne od družbeno-ekonomskih in različnih osebnih dejavnikov, se njihove situacije spreminjajo, zato so tudi njihovi registri v nenehnem nastajanju. Ne glede na to bi bil velik raziskovalni izziv dobiti vpogled v situacijo izbranega obdobja, a krovna zakonodaja, ki bo skušala urediti področje rokodelstva, trenutno nastaja iz predvsem veliko bolj praktičnih in za rokodelce pomembnih razlogov – kot v svojem prispevku izpostavlja denimo Stanonik, naj bi zakon o rokodelstvu urejal predvsem vprašanja, povezana z najrazličnejšimi prenosi rokodelskih znanj, tj. z njimi povezanimi izobraževanji, obenem pa naj bi skušal uravnavati tudi njihove ekonomske vidike. Če je njegov namen »sistemsko urediti področje rokodelstva«, konkretno to pomeni, da naj bi zakonodaja stremela tako k ohranjanju in prenosu tradicionalnih rokodelskih znanj kot tudi k finančnim stimulacijam in motivacijam vpetih v te dejavnosti. Če ne že nagrajen, naj bi bil rokodelec vsaj motiviran in finančno spodbujen, da počne, kar počne, in razvija svojo dejavnost. Kot denimo izpostavljata Bogataj in Hazler, pa je obstoječa situacija sicer precej nasprotna od tega, k čemur naj bi bil novi, krovni zakon za področje rokodelstva usmerjen: denimo pri obnovah kulturnih spomenikov so tako njihovi naročniki, nadzorniki kot izvajalci v Sloveniji trenutno prepuščeni izključno – prostemu in nepreglednemu trgu. Oziroma vztrajnosti, doslednosti, iznajdljivosti, znanju in poznanstvu ter osebnim motivacijam posameznikov, tudi strokovnjakov, vpetih v obnove. Ne obstaja denimo skupen in enovit register (sploh pa ne denimo certificiranih) izvajalcev posameznih rokodelskih dejavnosti, ki bi na sicer prostem trgu naročnike usmerjal k ustreznim, tj. kakovostnim, izvajalcem oziroma nosilcem posameznih tradicionalnih rokodelskih znanj. Obrtno-podjetniška zbornica Slovenije svoje evidence obrtnikov in rokodelcev sicer ima, tudi Ministrstvo za kulturo si v zadnjem času prizadeva vzpostaviti zgoraj omenjeni register, poseben popis nastaja tudi v okviru Zveze društev upokojencev Slovenije, a že vse te institucije delujejo vsaka zase, nepovezano in, kot ugotavlja Bogataj, ne le na ravni posameznih rokodelcev, ampak tudi

institucij odražajo po njegovem mnenju eno od že omenjenih ključnih značilnosti sodobnega rokodelstva na Slovenskem – individualiziranost.

Omenjeni posvet je med drugim tako posamezne akterje s področja medsebojno seznanil, prikazal njihova aktualna prizadevanja in jim ponudil možnost, da se med sabo povežejo, usklajujejo, stroka pa je ob tem predstavila svoje poglede na aktualno situacijo in tudi izpostavila zagate ter potrebe »s terena« in v okviru lastnega delovanja. Z Bogatajevimi besedami namreč »ni toliko problem, kdo bo (rokodelsko – op. p.) znanje prenesel, težje je napisati izobraževalni program in poskrbeti za institucionalni prenos znanj« (Filozofska fakulteta UL 2021). Če nam torej ustreznega rokodelca (kljub različnim evidencam in virom informacij, kako do njega ali nje sploh priti) le uspe najti in če si ne želimo le poenostavitev, slabih in instantnih posnetkov bogatih znanj in izdelkov, do katerih lahko pridemo tudi z nakupi v bližnji tehnični trgovini, ogledom kakšnega posnetka na YouTubeu in tehniko DIY (do-it-yourself, »naredi sam«); če torej spodbujamo in podpiramo leta izkušenj, ustvarjalnost in kakovost mojstrov na njihovih področjih (kar je po Hazlerju potrebno vsaj pri obnovah kulturne dediščine), potem je treba zagotoviti tudi, da se nakopičena znanja ne izgubijo, ampak se na ustrezen način ohranjajo in prenašajo naprej. Denimo s (finančnimi) spodbudami in nagradami pa tudi neodvisno od formalno pridobljenih znanj, statusov in izobraževanj.

Kot je pred mnogo leti zapisal že Kuret, si »turizem folkloro vzame« (1962: 1). Stroka te procese (z varne distance) lahko le opazuje in popisuje, lahko pa se vanje tudi vključuje. Po navadi kot razsodnik, tisti, ki zaradi poznavanja zgodovinskega razvoja in okolja izbira, utemeljuje in upravičuje takšne ali drugačne odločitve in oznake. Pri tem neizogibno trči ob vprašanja rekontekstualizirane in dekontekstualizirane rabe s preteklostjo povezanih fenomenov, na v znanosti že zdavnaj razrešena vprašanja folklorizmov in avtentičnosti (prim. npr. Poljak Istenič 2008) in obenem ob vprašanja, kaj in koga – če sploh koga – s svojim delovanjem podpira in spodbuja. Ji je vseeno, če na trgu z oznakami »tradicionalno, pristno, staro« kot rokodelec deluje kdorkoli, ali naj se o upravičenosti teh samooklicanih oznak tudi izreka? Tudi molk je namreč svojevrstno izrekanje.

Raziskovanje in poseganje v sodobno rokodelstvo na Slovenskem je tako sicer morda resda lahko videno tudi kot strokovni refleks, impulz zavzemanja za Drugega, eksotičnega in marginalnega (tudi če ta sploh ni tako eksotičen in marginalen, kot se na prvi pogled lahko zdi). Predvsem pa je strokovno izrekanje o različnih sodobnih rokodelskih praksah na Slovenskem povezano tudi s presojanjem (ne)upravičenosti najrazličnejših (samo)oznak: »narejeno kot nekoč«, »tradicionalno«, »posebno« ipd. Poleg razkrivanja (ne)upravičenosti takšnega navezovanja na preteklost in podjetniškega samopromoviranja pa je strokovno spodbujanje radovednosti o preteklih (funkcionalnih) rokodelskih rešitvah lahko tudi navdih za številne sodobne, k trajnostnim načinom življenja usmerjene rešitve. Digitalizacija in tehnologizacija sta pri tem, kot prav tako kažejo denimo v zborniku prikazani primeri, lahko v veliko in še kako

koristno pomoč. A še tako večji in dovršeni ne moreta priti niti blizu celoti človeške domiselnosti in ustvarjalnosti, odklonov in prilagoditev, ki jih v iskanju takšnih ali drugačnih funkcionalnih rešitev ali zgolj potreb po veselju, nadgrajujoč že znano in sprejeto, vedno znova s svojevrstnimi prilagoditvami kot edinimi znanimi oblikami avtentičnosti in avtohtonosti (prim. Muršič 2005) izumljamo posamezniki.

Reference

BOGATAJ, JANEZ IN HOSTING SVETOVANJE

2008 *Strategija spominkov in organizacijski poslovni model produkcije in distribucije spominkov pod tržno znamko slovenskega turizma*. Ljubljana: Slovenska turistična organizacija.

FABIAN, JOHANNES

1983 *Time and the Other: How Athropology Makes Its Object*. New York: Columbia University Press.

FILOZOFSKA FAKULTETA UL

2021 *Sodobnost tradicionalnih rokodelskih in obrtniških znanj in dejavnosti*. Spletni simpozij Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 31. maj 2021. Spletni vir: <<https://www.ff.uni-lj.si/video/sodobnost-tradicionalnih-rokodelskih-obrtniskih-znanj-dejavnosti>>, 13. 9. 2021.

KURET, NIKO

1962 ‚Turizem in folklor.‘ *Glasnik SED* 4(1): 1.

MURŠIČ, RAJKO

2005 ‚Kvadratura kroga dediščine: toposi ideologij na sečišču starega in novega ter tujega in domačega.‘ V: *Dediščina v očeh znanosti*. Jože Hudales in Nataša Visočnik, ur. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. Str. 25–39.

POLJAK ISTENIČ, SAŠA

2008 ‚Sege in navade kot folklorizem.‘ *Traditiones* 37(2): 61–110.

SLAVEC GRADIŠNIK, INGRID

2010 ‚Etnologija v Sloveniji in Srbiji. Dve tradiciji »jugoslovanske« etnologije?‘ *Traditiones* 39(1): 17–35.

WILK, RICHARD

1995 ‚Learning to Be Local in Belize: Global Systems of Common Difference.‘ V: *Worlds Apart: Modernity through the Prism of the Local*. Daniel Miller, ur. London in New York: Routledge. Str. 110–133.